

VARIA ARCHAEOLOGICA Z POJIZERÍ A PŘILEHLÉHO ÚZEMÍ

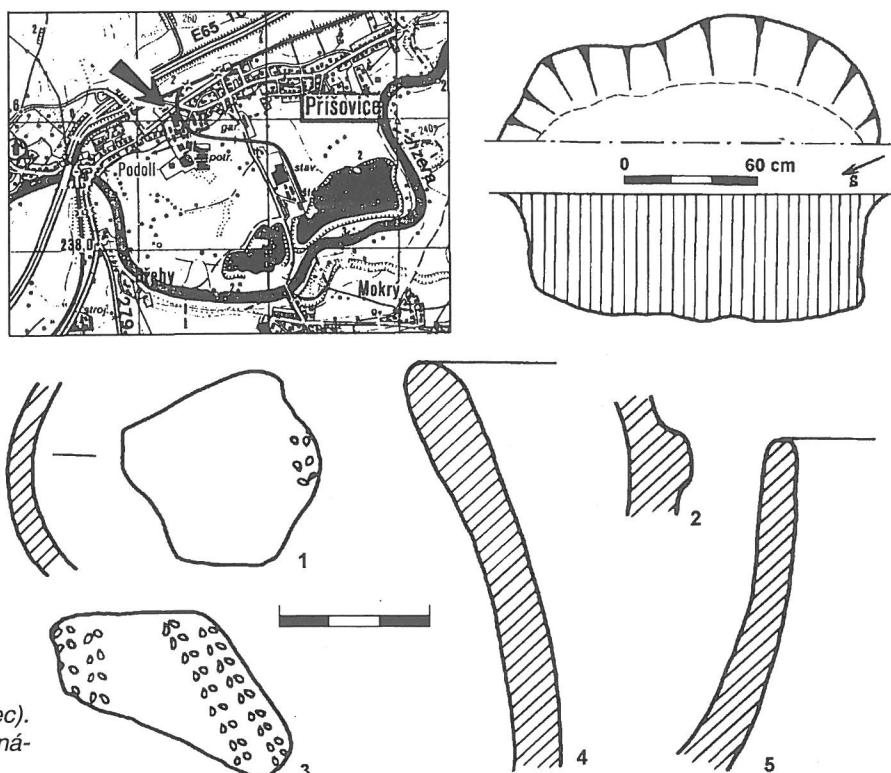
Jiří Waldhauser

(s expertizami Marcely Bukovanské a Zdeňka Ministra)

V nedávné době se podařilo získat nové informace a ověřit archeologické nálezy z povodí řeky Jizery a sousedících oblastí na Jičínsku, Liberecku, Semilsku a Českém Kralovéhradeckém kraji. Předmětem tohoto příspěvku je shrnutí nálezových okolností a předběžné hodnocení těchto (většinou) nepříliš častých archeologických nálezů, případně jejich kontextu, aby se o jejich existenci dozvěděli příslušní specialisté. Jim je vyhrazeno kvalifikované vyhodnocování.

NEOLITICKÉ SÍDLIŠTĚ V PŘÍŠOVICÍCH (OKR. LIBEREC)

Na počátku osmdesátých let 20. století docházelo při stavbě sídliště na JZ okraji Příšovic k narušování sídliště kultury s vypíchanou keramikou (*Stará 1992, 71–72*). Již předtím došlo k zachycení (zatím nejzápadněji situovaného objektu sídliště v základech administrativní budovy tehdejšího nár. podniku Drážďanské závody Příšovice, jehož publikace je předmětem tohoto sdělení. Východní stěna základů porušila vanovitou až kotlovitou jámu, z jejíž výplně pochází 8 zlomků keramiky (obr. 1), které jsou uloženy v Severočeském muzeu v Liberci (č. inv. P 7605–7607).



Obr. 1. Příšovice (okr. Liberec).
Poloha lokality, objekt 1/70 a nálezy keramiky (kresba autor).

NEOLITICKÉ SÍDLIŠTĚ S VÝROBOU BROUŠENÉ INDUSTRIE U BŘEZINY (OKR. JIČÍN)

V letech 1990 a 1991 a předtím prováděla pracovnice pro styk s návštěvníky tehdejšího Okresního muzea v Jičíně paní Eva Ulrichová (která není totožná s profesionální archeoložkou Evou Ulrychovou) dlouhodobé povrchové sběry na neolitickém a eneolitickém sídlíšti SV od obce Březina, adm. obec Hlásná Lhota (okr. Jičín), které není totožné s Březinou, okr. Ml. Boleslav. Paní E. Ulrichové se podařilo shromáždit ca 15–20 kg broušené industrie včetně polotovarů (*obr. 2–7*), dále zlomky keramiky (*obr. 8*). Všechny nálezy si jmenovaná autorka sama dokumentovala a poté mne požádala, abych je předložil renomované, na neolitickou broušenou industrii specializované petroložce Marcelce Bukovanské (Národní muzeum), jež se tehdy zabývala její proveniencí (*Bukovanská 1992*) a vypracovala pro soubor z Březiny petrografický posudek (viz níže). Poté paní Eva Ulrichová onemocněla a po neshodách se svou jmenovanou kyní odešla z jičínského muzea, čímž mizí (?) stopy po archeologických nálezech z Březiny na Jičínsku.

Závěry M. Bukovanské o provenienci broušené industrie z Březiny z „kyselých a bazických vulkanitů železnobrodského krystalinika“ se (zdánlivě?) jeví být potvrzeny nejnovějším objevem „těžebního areálu“ na neolitickou broušenou industrii u Jistebnska mezi Jabloncem n/N a Železným Brodem (*Srein et al. 2002*). Tento areál ani nemohl být jediným už proto, že v neolitu musely být – alespoň zčásti – používány evidentně říční valouny požadované suroviny, z nichž jeden, z jedné strany navrtaný a přitesaný, z Nudvojovic/Přepeř (okr. Semily) se nachází v soukromé sbírce V. Daněčka (Praha). Ani další badatelé, petrografové/geologové nezaujímají k existenci těžebního areálu u Jistebnska – (přinejmenším) jako jediného v Podkrkonoší – jednoznačně souhlasné stanovisko (*Fediuk 2003*). Mohu se k nim připojit (zdánlivě?) nezpochybnitelným faktem. Na jaře roku 2004 jsme spolu s PhDr. Alenou Nastoupilovou nasbírali v Jistebnsku jak z „těžebních jam“, tak z okolí necelých deset kilogramů „zelené břidlice“ a makroskopicky neolitické industrii podobného materiálu, které jsme v zařízení archeologické multimediální expozice *Templum archaeologicum et historicum Boleslavie* hodlali při práci s návštěvníky využít na výrobu replik neolitických a eneolitických kamenných nástrojů. Ani jediný exemplář z necelých deseti kilogramů nesnesl opracování povrchu a vrtání. Surovina pukala a přitom práce prováděl na výrobu neolitické industrie zkušený kameník, který z jiné zelenavé suroviny z Kutnohorská zhotovil několik replik sekeromlatů (dodnes s nimi sekají návštěvníci dřevo ve zmíněném zařízení). Buď kameník nepoužil pro surovинu z Jistebnska adekvátní technologické postupy nebo lokalita nesloužila neolitikům pro její získávání (pokud jsme tam vybírali adekvátní horninu, což je pravděpodobné). Připomenutí zaslouží, že podle výsledků výzkumu v roce 2003 (o nichž bylo referováno na kolokviu *Výzkumy v Čechách v Národním muzeu*) nebyl na lokalitě Jistebnsko dosud nalezen žádný artefakt bezpečně neolitického stáří (až na ústupy, které mohly být předmětem jiných aktivit). V této souvislosti nezbývá než připomenout již antikvovaný „objev“ těžebních jam pro broušenou industrii sklonku doby kamenné u Vraného nad Vltavou (*Fridrich – Kovářík 1980*), který náleží k nejmarkantnějším archeologickým „kachnám“, a vyčkat definitivní publikace Jistebnska formou petroarcheologické studie.

Petrologický rozbor materiálu kamenné industrie od Jičína

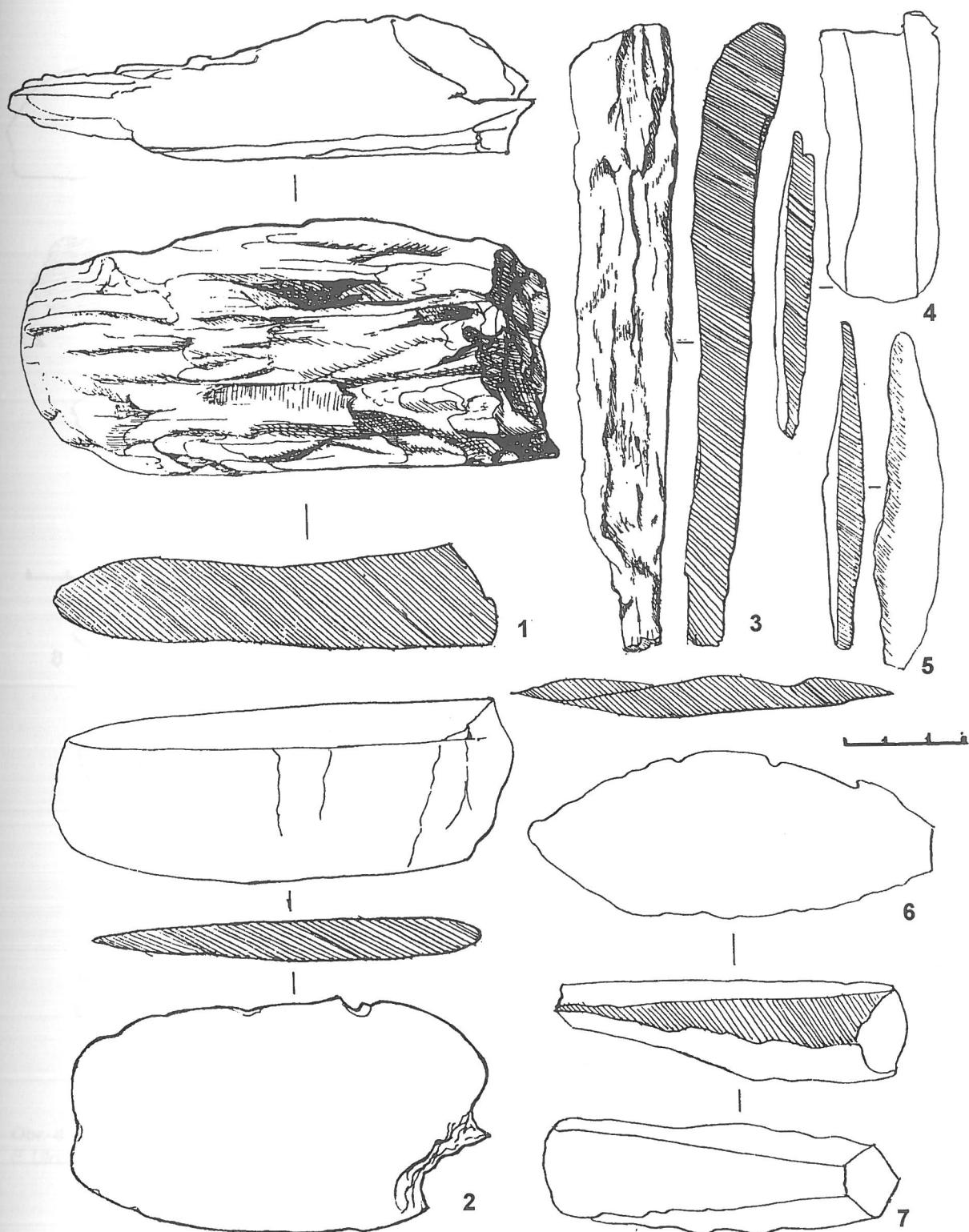
Marcela Bukovanská

Veškerý zkoumaný materiál je dosti homogenní jemnozrnností a velmi jemným lamelováním hornin, stejným stupněm metamorfózy (nízkým – fylity), barvou – slabě namodrale šedou. Není zcela shodný svým minerálním obsahem. Vedle typů bohatých živci se vyskytuje i poněkud tmavší s drobnými jehličkami amfibolů. V mnoha vzorcích je přítomna jemná světlá slída – sericit a chlorit.

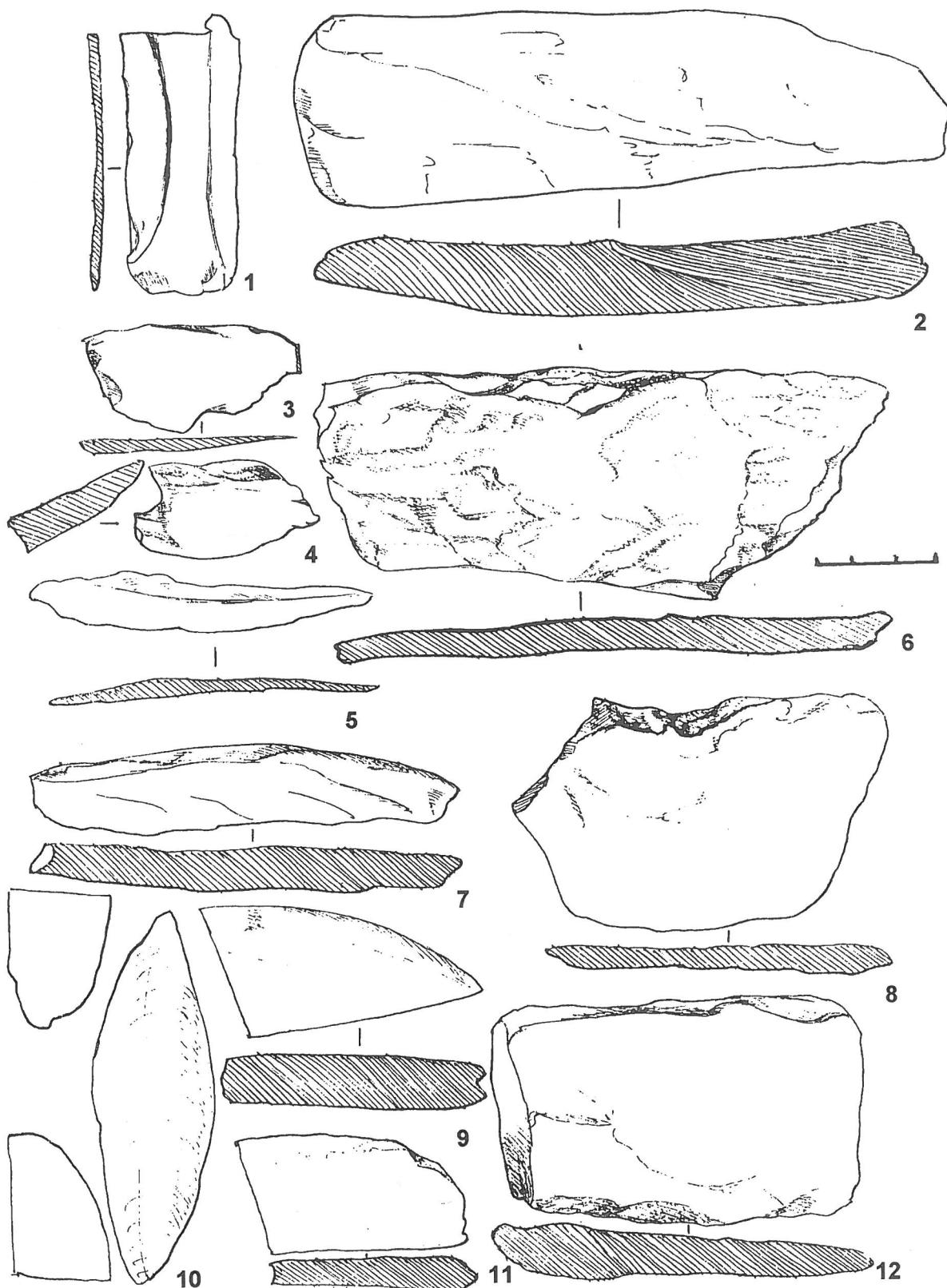
Petrograficky jde o slabě přeměněné porfyroidy, diabasy, keratofyry a jejich tufy. Tufy převládají nad vulkanity, jde o velmi jemnozrnné kyselé i bazické tufy, bohaté živci, horniny s nedostatkem křemene. V jemnozrnné hmotě jsou místy i větší úlomky – lapily – větších až centimetrových úlomků vulkanitů.

Jde zcela zřetelně o horniny železnobrodského krystalinika (pravděpodobně silurského stáří) a to:

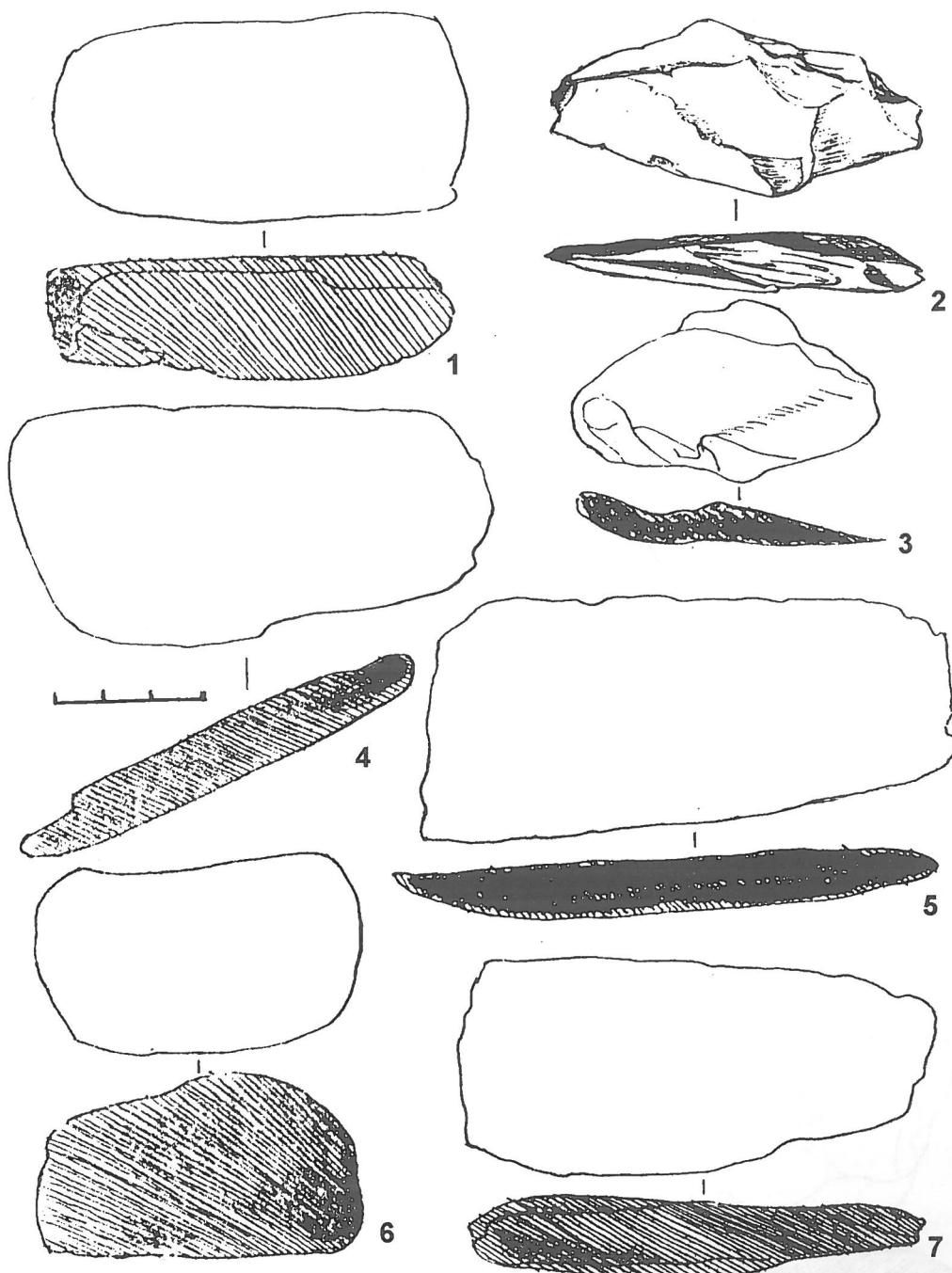
- porfyroidy (slabě přeměněné porfyry a porfyrity);
- keratofyry (kyselé vulkanity s albitem);
- diabasy (bazické vulkanity často s výraznými lištotvými živci, někdy výhodně radiálně paprsčité, horniny, které mají velkou soudržnost a pevnost);
- tufy všech těchto vulkanitů.



Obr. 2. Březina (okr. Jičín). Hruběji opracované polotovary a nástroje neolitické etc. broušené industrie (kresba E. Ulrichová).



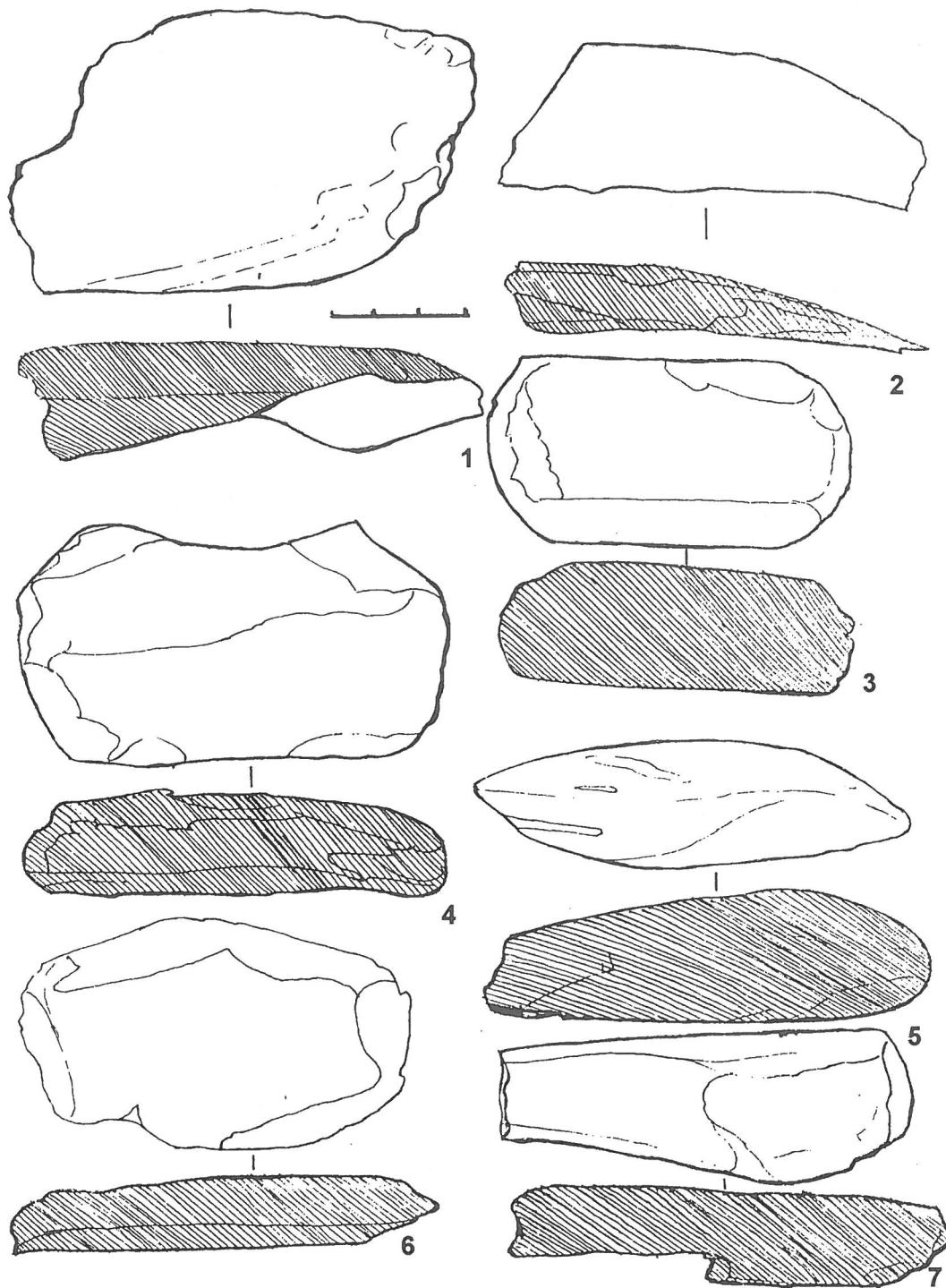
Obr. 3. Březina (okr. Jičín). Hruběji opracované polotovary a nástroje neolitické etc. broušené industrie (kresba E. Ulrichová).



Obr. 4. Březina (okr. Jičín). Jemněji opracované polotovary a nástroje neolitické etc. broušené industrie (kresba E. Ulrichová).

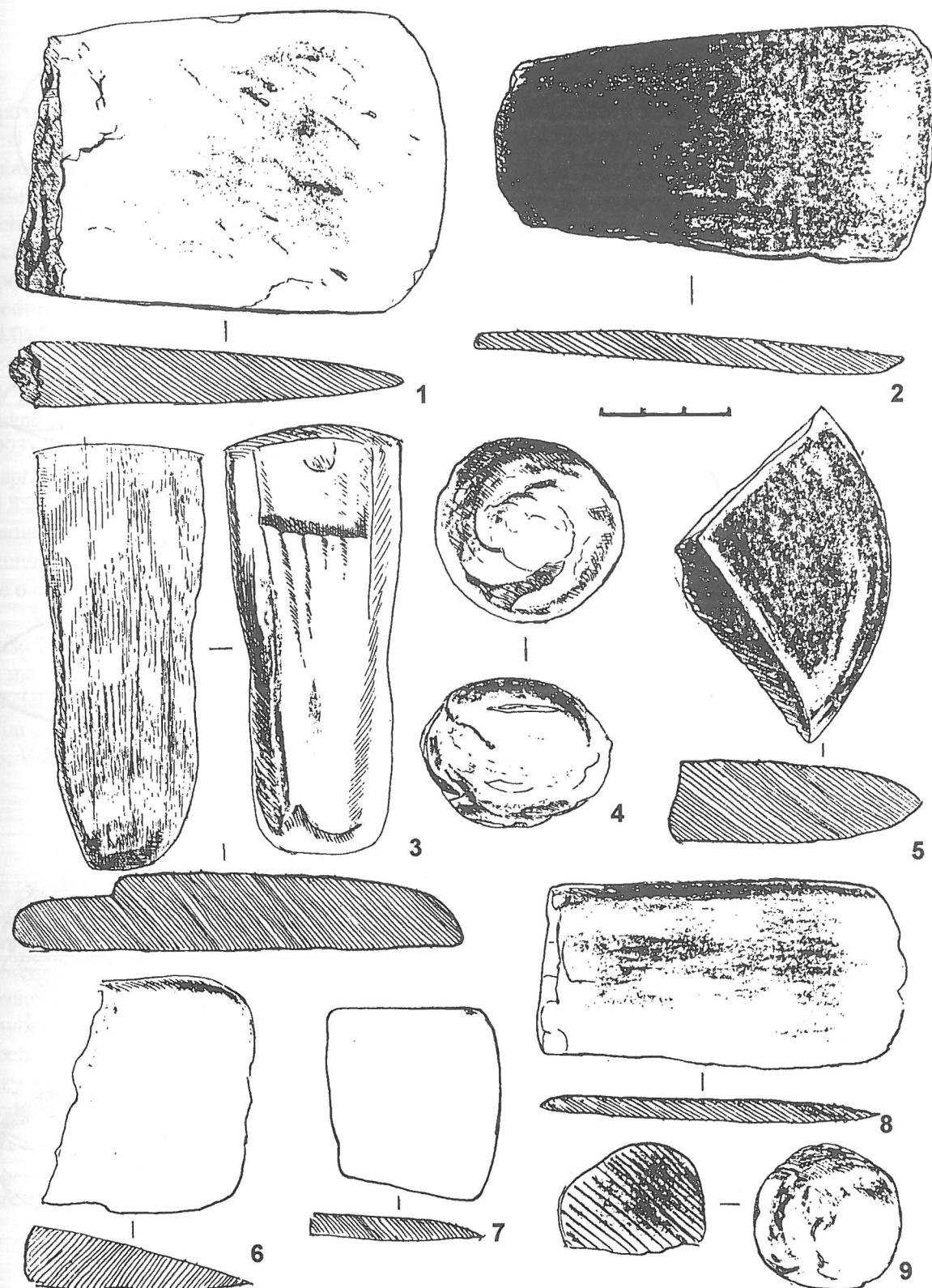
Charakteristickým rysem všech studovaných vzorků je jejich velmi jemné laminování. Tímto strukturním znakem a podstatně kyselejším charakterem (to se projevuje podstatně vyšším podílem světlých minerálů-živců nad slídami, chloritem a amfibolem), se výrazně odlišují např. od materiálů kamenné industrie od Mšena, které jsou metamorfovanými bazickými až ultrabazickými horninami, vždy se zřetelným vlivem kontaktní metamorfózy vlivem krkonošsko-jizerského žulového plutonu.

Oba výskyty – tj. depot u Mšena i u Jičína – mají asi podobný zdroj, a to řekou, především Jizerou a Labem, hrubě opracované valouny. Materiál od Mšena je však velmi často výrazně odlišný jak strukturně – radiálně paprscitou stavbou amfibolových jehliček, tak minerálně. Vedle světlého tremolitu a aktinolitu má i obecný amfibol, který u Jičína nebyl zjištěn (na jednom vzorku asi je na ploše foliace).

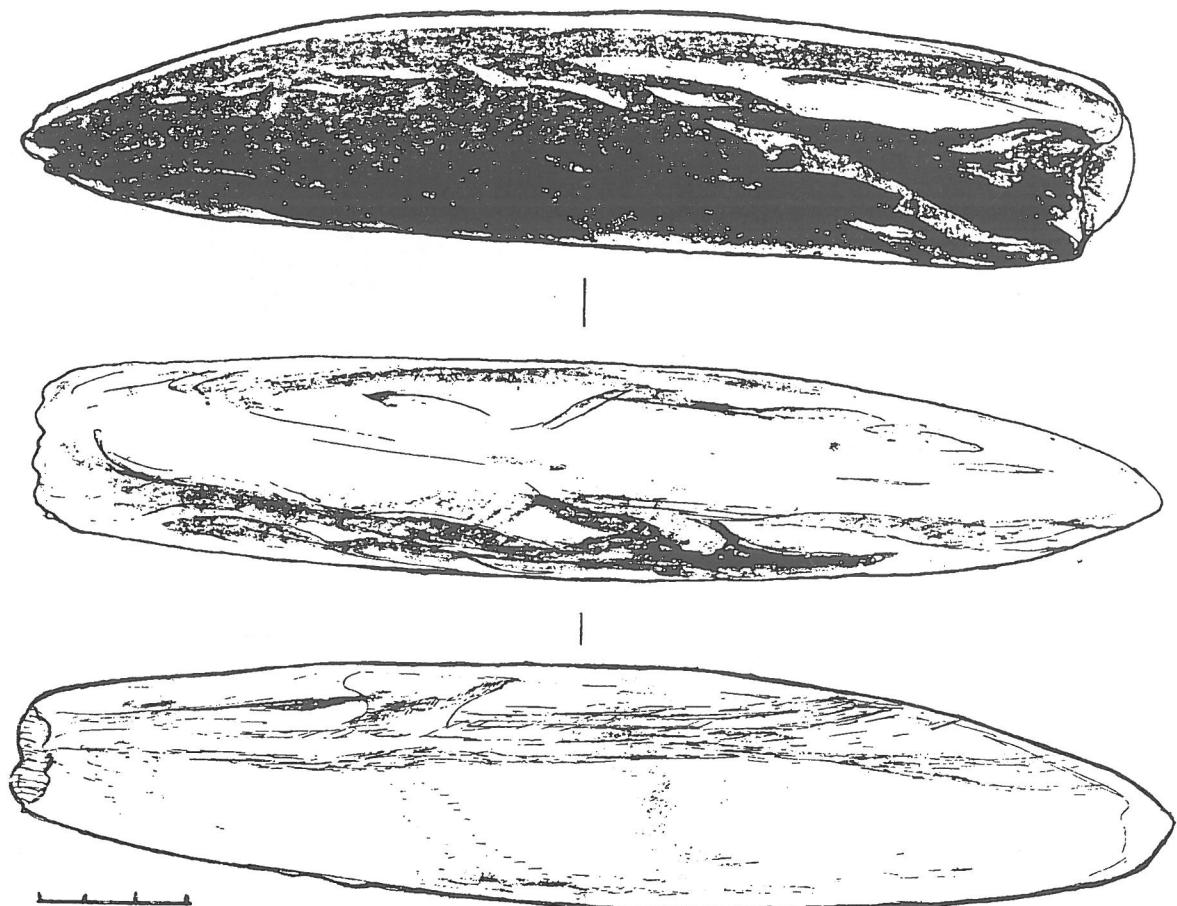


Obr. 5. Březina (okr. Jičín). Jemněji opracované polotovary a nástroje neolitické etc. broušené industrie (kresba E. Ulrichová).

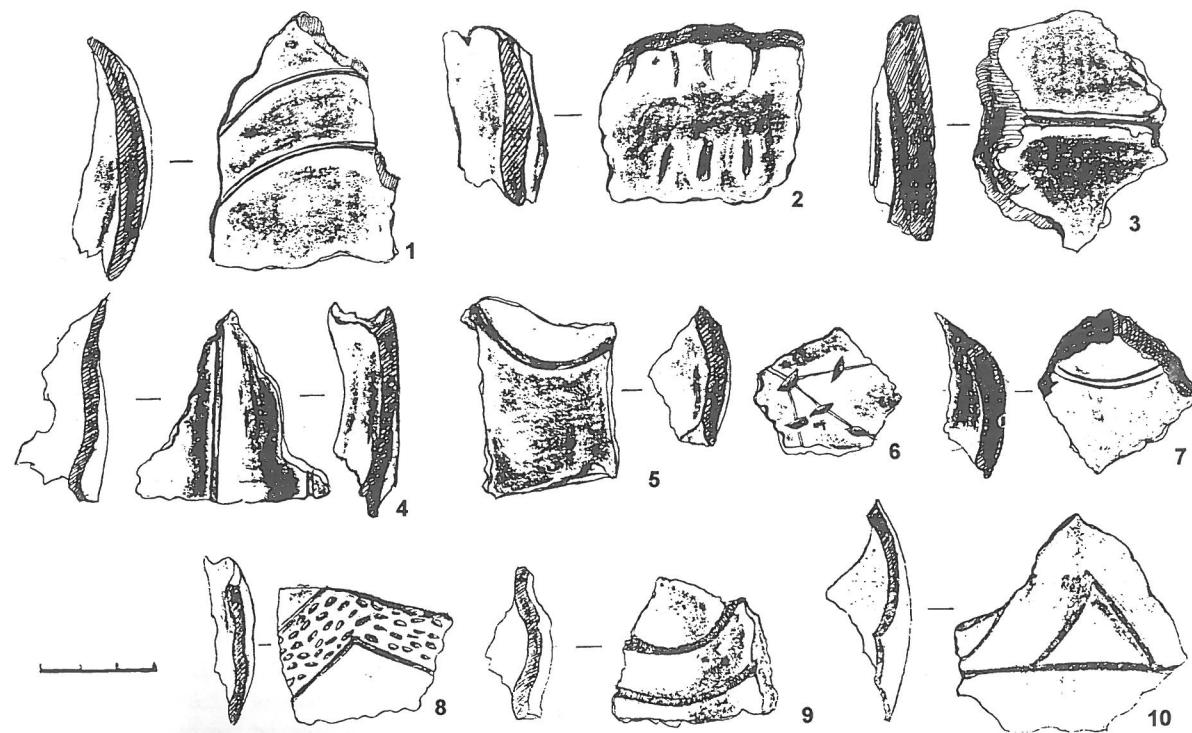
Z tohoto důvodu se možná jeví jako pravděpodobnější zdroj z horního povodí Labe. Kdyby totiž oba depoty – jak u Mšena, tak u Jičína – čerpaly materiál ze stejné řeky, měl by být materiál podobnější. Nicméně studovaný materiál se vyskytuje i na kamenné industrii z okolí Brandýsa nad Labem, kde však na mnoha místech je i materiál, podobný materiálu ze Mšena. Domnívám se, že výrobci nástrojů od Jičína čerpali z poměrně jednotného regionu – z jihovýchodního okraje Krkonoš, ze západosudetské oblasti a to z kyselých a bazických vulkanitů a jejich tufů železnobrodského krystalinika, zatímco výrobci od Mšena převážně vyhledávali podstatně kvalitnější surovину podobnou nefritu, bohatou jemnými, hustě propletenými vlákny amfibolu, která je charakteristická pro kontakt s plutonem a která je bazičtější, než jičínská (jihozápadní část Krkonoš). U Brandýsa se pak mísí všechny typy společně s typy zřetelně importovanými.



Obr. 6. Březina (okr. Jičín). Finální a poškozené výrobky neolitické etc. broušené industrie, kamenné koule (kresba E. Ulrichová).



Obr. 7. Březina (okr. Jičín). Kopytotvitá sekera (kresba E. Ulrichová).



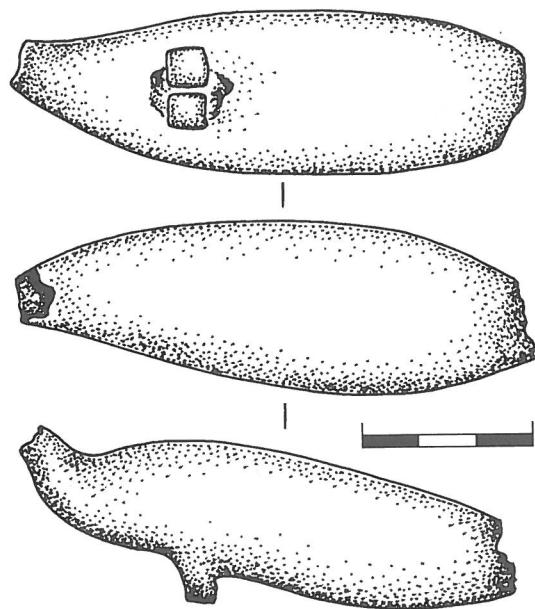
Obr. 8. Březina (okr. Jičín). Zlomky keramiky (kresba E. Ulrichová).

ZOOMORFNÍ PLASTIKA Z HRADIŠTĚ HRADA (KAT. ÚZ. DNEBOH, OKR. MLADÁ BOLESLAV)

Z povrchových sběrů na známém hradišti, které někdy mezi léty 1970–1979 prováděl Jan Kosík z Mladé Boleslavi, pochází téměř celá hliněná dutá plastika, nejspíše vodního ptáka (méně pravděpodobně býčka). Její zachovalá délka činí 9 cm (rekonstruovaná asi 11 cm), zachovalá výška 2,8 cm a šířka též 2,8 cm. Schází v pravěku ulomená hlava a zadní část (obr. 9). Nálezce předmět daroval do tehdejšího Okresního muzea v Mladé Boleslavi (č. přír. 548/99).

Nálezy zoomorfních plastik a chřestítek jsou známy především z pohřebišť ze sklonku doby bronzové, hlavně lužických a slezských (Hralová 1960; Vokolek 1993), výjimečně potom také z nefunerálního kontextu (např. Trosky: *Prostředník* 2001, 304, obr. 7:21 /správň 8:21/). Sem patří i nález z hradiště Hrada, které bylo osídleno pouze populací s lužickou (nikoli slezskou) „kulturou,“ což přispívá k datování plastiky (pokud nejde o eneolitický nález, což je málo pravděpodobné).

Všeobecně bývají tyto plastiky interpretovány spíše jako kultovní předměty nežli hračky, dokonce se má zato, že chřestítka fungovala jako pomůcky při tancích a v hrobech představují diagnostický znak po-hřbů „šamanů“ (např. Hralová 1960; Vokolek 1993, 58; Vokolek 2004, 38).



Obr. 9. Hrada, hradiště (kat. úz. Dneboh, okr. Ml. Boleslav). Zoomorfni plastika (kresba A. Waldhauserová).

HALŠTATSKÝ NÁRAMEK ZE SÁDLOVSKA

Ze školní sbírky v Plazech (okr. Ml. Boleslav), která byla v letech 2000–2002 po částech nalezena na půdě tamějšího Obecního úřadu a předána do Muzea Mladoboleslavská, pochází nepoškozený patinovaný bronzový náramek (č. přír. 73/02). Má rozměry 68×58 mm, kuličkovité zduření obou konců, oválný profil a geometrickou výzdobu téměř celé plochy těla (obr. 10). Analogické náramky bývají datovány do stupňů HaC–HaD (cf. Pleiner et al. 1978, 470, obr. 140:14–15; Píč 1902, tab III:11). Zcela chybějící nálezové okolnosti nálezu učiněného před r. 1950 nedovolují určit, zda tento bronzový šperk pochází ze sídlištního nebo (spíše) funerálního prostředí, popřípadě zda jde o ojedinělý nález. Ani dozady v Plazech se nepodařilo identifikovat polohu Sádlovsko. Z okolí Plaz je známo osídlení kritického období ze sousedního katastru Mladé Boleslavi (Waldhauser 1997).

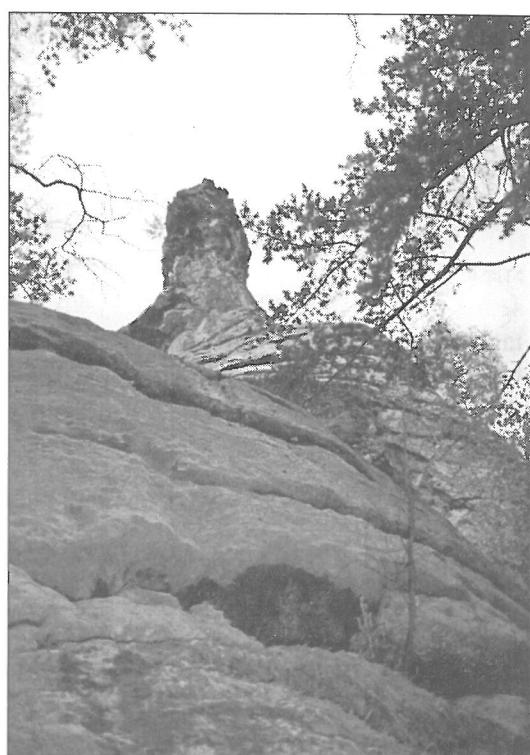
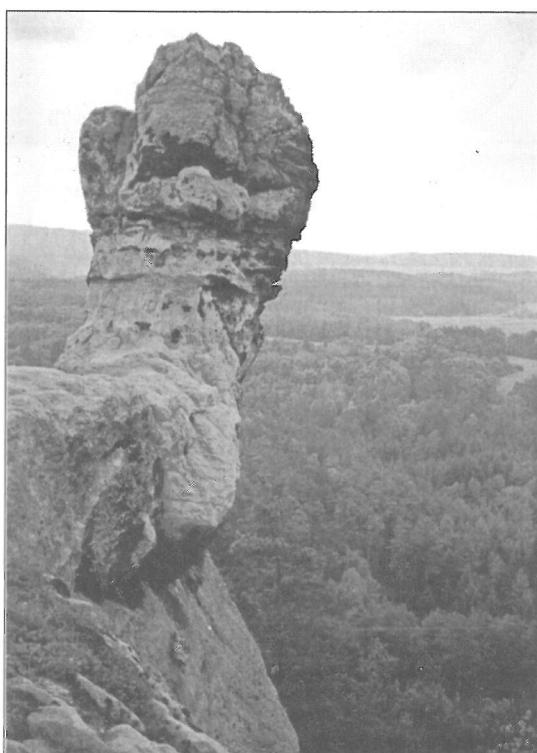
Obr. 10. „Sádlovsko.“ Bronzový náramek
(kresba L. Drápela).



OKOLNOSTI NÁLEZU KELTSKÉ ZLATÉ MINCE U PAVLIČEK (OKR. ČESKÁ LÍPA)

Při publikaci třetinky zlatého statérku s obrazem tzv. klečícího mužíka z Pavliček (*Striebe 1926, 114–115; Radoměrský 1955, 80*) se autoři informace o místě nálezu z r. 1924 omezili na sdělení: nalezeno „po dešti ve vyjezděných kolejích“, zatímco v předválečném archivním materiálu (ARÚ č.j. 5032/53) najdeme topografickou definici polohy nálezu v podobě místního názvu „Tschappkeule“ (dnes Čapská palice). Jde o mimořádný skalní útvar podoby vysoké homole (3×3 m, výška ca 6 m) na výběžku skalní plošiny s dalekým výhledem (obr. 11). Pro polohu byl rovněž pořízen výškopisný plán, neboť skalní útvar tvoří součást středověké lokality (*Gabriel – Panáček 2000, 159*).

Pokud není nález zlaté keltské mince v náhodné souvislosti se středověkým osídlením, možno zvažovat, zda není v kontextu s mimořádným geomorfologickým útvarem zvaným Čapská palice, podobně jako nový nález keltské mince v jeskyni pod Kozákem (kóta 743 m; cf. *Jenč 2002, 135–137; Waldhauser 2002, 137–139*).



Obr. 11. Pavličky (okr. Česká Lípa). Skalní útvar Čapská palice (foto J. Waldhauser).

ANTICKÁ STŘÍBRNÁ MINCE Z MARKVARTIC (OKR. JIČÍN)

Na podzim roku 2002 prováděl anonymní majitel detektoru kovů z Jablonce n/N spolu s přítelem z Držkova nezákonného průzkumu čtyřúhelníkových valů (tzv. Viereckschanze) a přilehlého laténského sídliště na katastru Markvartic a Hřmenína (okr. Jičín). Vedle fragmentů železných a bronzových předmětů, které zanechával na místě zjištění, nalezl rovněž stříbrnou minci. Místo nálezu lokalizoval asi 120 m SV od severovýchodního nároží čtyřúhelníkových valů nedaleko stojící hrušky (cf. Waldhauser 1970–71, obr. 2; Waldhauser 2001a, obr. 14), tedy do míst, kde je i nálezy keramiky indikováno laténské osídlení. V létě roku 2003 jsem se na několik minut mohl s mincí seznámit in natura a požádat, aby nezákonný majitel(-é) nález odevzdal do obnoveného muzea v Sobotce, kam lokalita patří. O autentičnosti nálezu netřeba pochybovat.

V případě mince se podařilo zhotovit pouze snímek s měřítkem (obr. 12), ze kterého jsou odvoditelné rozměry mince o hmotnosti asi 13,5 gramu (dle sdělení nálezců). Podle předběžného numismatického určení E. Kolníkové (Archeologický ústav SAV Nitra) jde o tetradrachmu, nikoli však o keltskou ražbu. Renomovaná badatelka klade pravděpodobnou provenienci do Makedonie a Příčernomoří a minci datuje do 3.–1. století př. n. l. (což se rámcově kryje s archeologicky doloženou existencí čtyřúhelníkových valů a sídliště Keltů u Markvartic).

Nálezy antických mincí z doby keltského osídlení Čech (až na římské denáry) náleží k nejvzácnějším a v drtivé většině pocházejí z oppida Stradonice (cf. Waldhauser 2001b podle P. Radoměrského). Nález antické mince z Markvartic, patrně z keltského kontextu, dokresluje určité (dříve již předpokládané) centrální funkce této lokality.



Obr. 12. Markvartice (okr. Jičín). Stříbrná mince (foto J. Waldhauser).

ADDENDA K PALEOASTRONOMICKÉ POZICI RELIKTŮ PŘÍTOMNOSTI KELTŮ NA TROSKÁCH (V SOUVISLOSTI S OHRAŽENÍM SEMÍN)

Pan S. Vosolsobě z Jablonce n/N upozornil na mimořádný paleoastronomický jev, který pozoroval v 5.30 hod. o letním slunovratu dne 21. 6. 2004, a to na příčném valu ohrazení/hradiště Semín (kat. úz. Troskovice, okr. Semily), kdy slunce vyšlo v zářezu mezi věžemi Pannou a Babou na hradě Trosky (obr. 13). Na obou místech byly nalezena nepochybná hmotná kultura doby laténské (cf. Waldhauser – Lutovský 1993; Prostředník 2001; k tomu též Waldhauser – Lutovský 2002). Tyto relikty byly interpretovány jako mimořádné, zřejmě v souvislostech s religiogní sférou (Waldhauser 2001a). Připomenutí zaslouží, že i J. Prostředník (2001, 304–305) zvažoval vztah obou lokalit v době laténské a nezpochybňoval toto jejich časové zařazení.

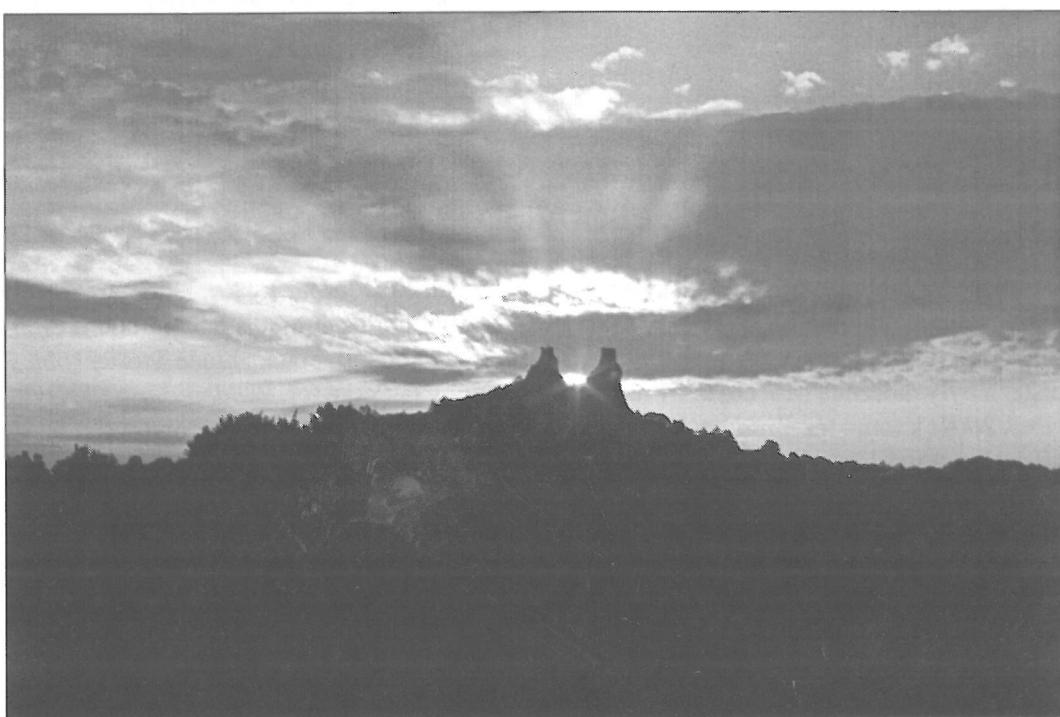
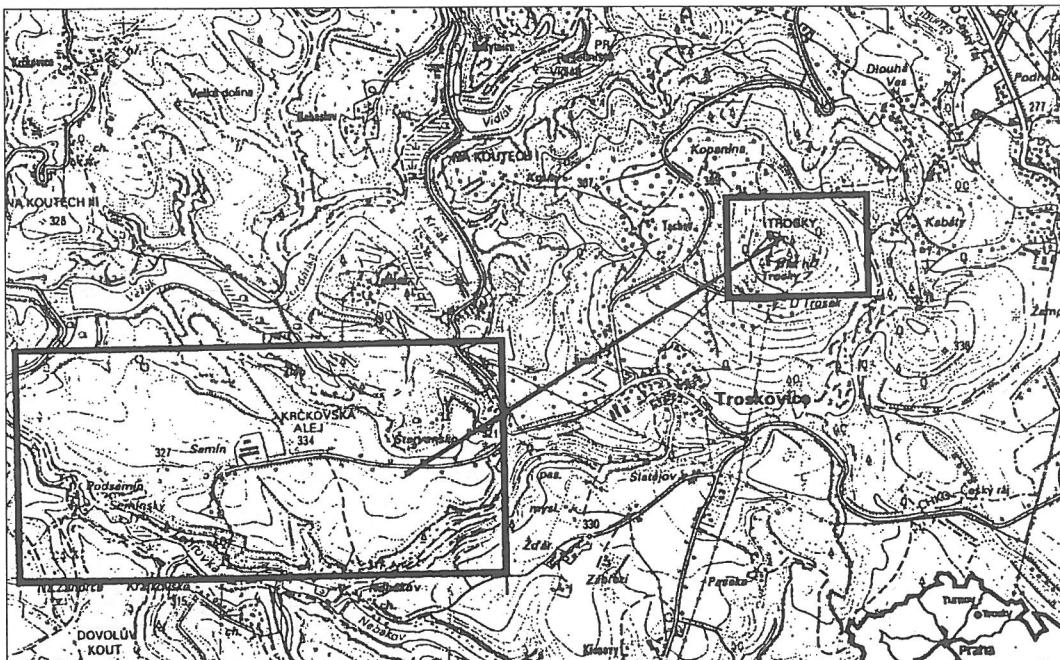
Východ (a západ) slunce o slunovratech (a rovnodennosti) v zářezu výrazných geomorfologických útvarů bývá pro zemědělský pravěk a některé civilizace přiřazován k nejvýznamnějším paleoastronomickým jevům (Schlosser – Cierny 1996). Nic na tom nemění ani sofistické zpochybňování paleoastronomie na příkladě národní české archeologie (Neustupný 1982). Nicméně nutno pro příklad laténských lokalit Trosky a Semín uvést expertizu Z. Ministra, který se dlouhodoběji zabýval paleoastronomií neolitických rondelů, tzv. Viereckschanzen a dalších objektů. Výsledky publikoval na stránkách prestižní literární produkce (Ministr 1996).

Předběžná paleoastronomická expertiza lokality Trosky a Semín

Zdeněk Ministr

Nelze vyloučit, že pravěcí lidé, usedlí u valu lokality Semín, si byli vědomi, že slunovratové slunce se ihned po východu na obzor ukazuje mezi kužely hradu Trosek. Slunce tam vychází delší dobu v době, kdy je ze spojnic obou lokalit odkloněno 55 stupňů od severu. Azimut východu slunce o letním slunovratu (A) ve výšce půl stupně nad rovinou valu je nyní vzdálen ca 51 stupňů od severu. Při současné deklinaci slunce 51 stupňů 23 minut (D) a zmíněném azimutu (A) dochází k odklonu o 0,26 průměru slunečního kotouče, což je zanedbatelné.

O jarním slunovratu lze předpokládat viditelné slunce ca deset dní před tímto datem a po něm. Tímto potvrzuji S. Vosolsoběm pozorovaný astronomický jev. K dalším závěrům by bylo zapotřebí podrobné analýzy.



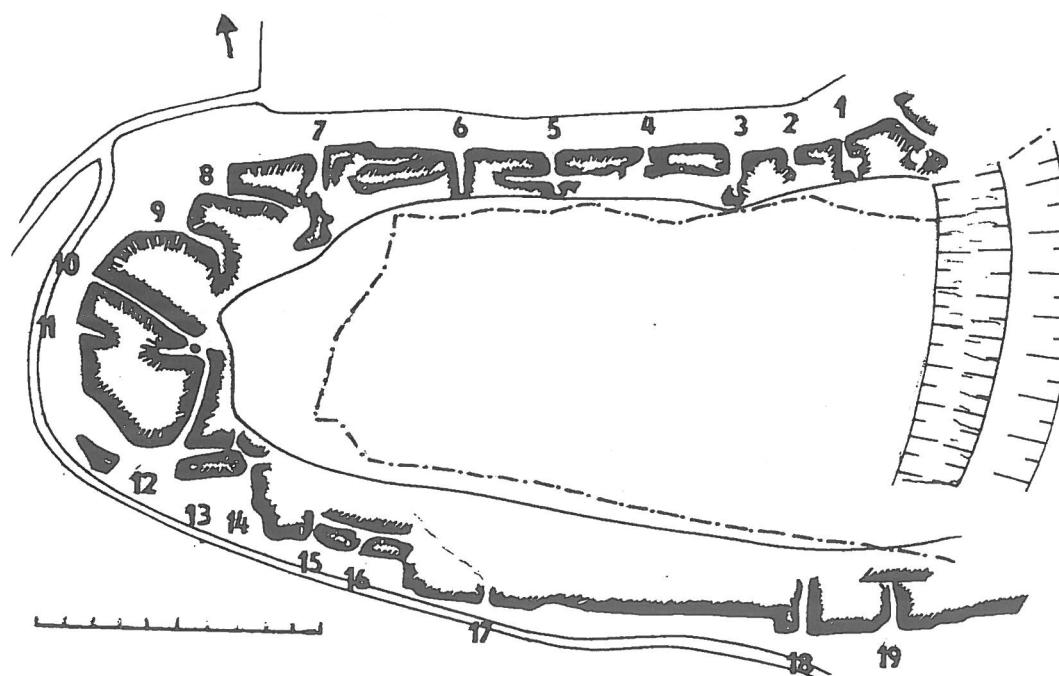
Obr. 13. Trosky a Semín na kartografickém podkladu spojeny přímkou (nahoře); východ slunce o slunovratu 21. 6. 2004 v 5.30 hod. (foto S. Vosolsobě).

KERAMICKÝ IMPORT A DATOVÁNÍ ZÁVĚRU OSÍDLENÍ HRADIŠTĚ PORÁŇ (KAT. ÚZ. VESEC, OKR. JIČÍN)

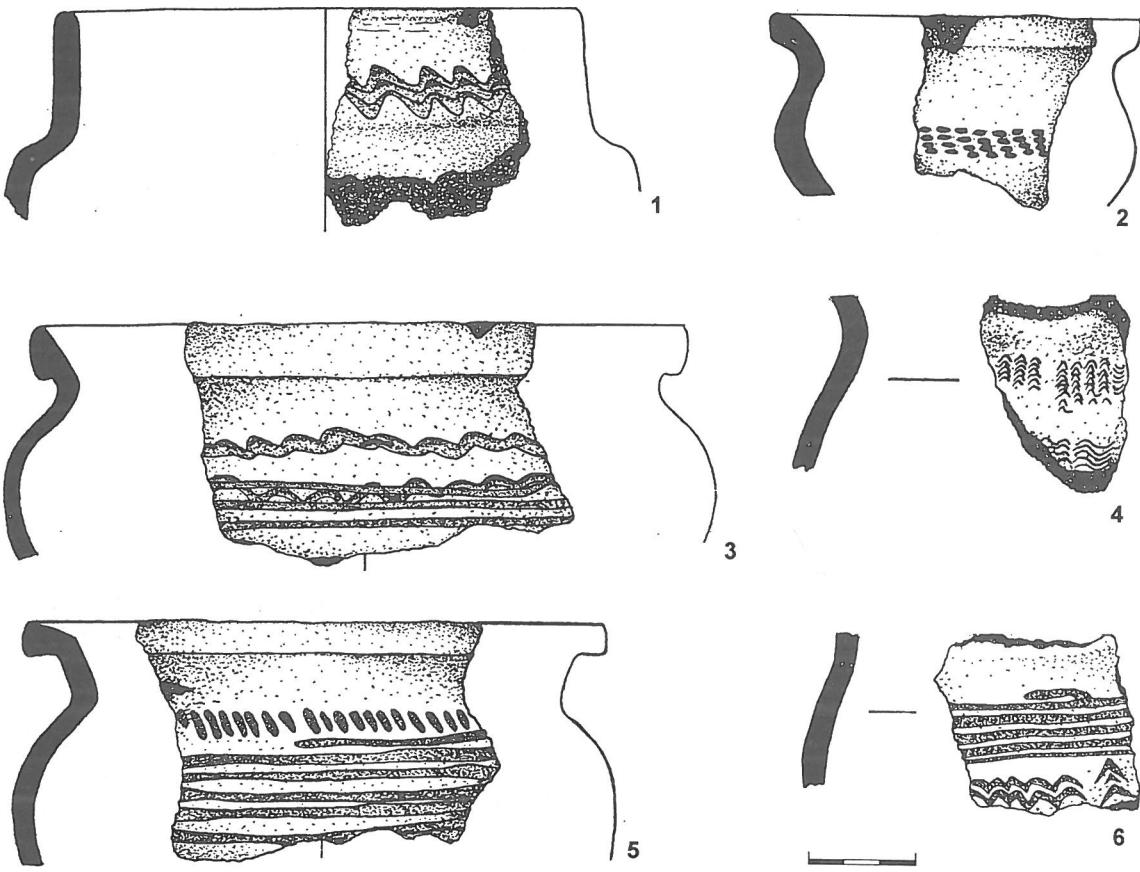
Od roku 1888 je v archeologické literatuře známo hradiště Porán (*Píč 1888*, 351) s jednoznačně doloženým osídlením z HaD/LT a téměř celého raného středověku od období (sklonku) pražského typu až do „konce doby hradištní“ (cf. *Waldhauser – Weber 1973*). Mylně byly do areálu Poráně kladené nálezy kultury kulovitých amfor, šňůrové keramiky a především mladšího eneolitu (*Prostředník – Ulrychová 2003*, 294) a další ze 13. století (*Waldhauser, v tisku*), které údajně měl po roce 1964 získat pplk. Hataš (jmenovaný mi tehdy důvěryhodně sdělil, aniž mluvil o Poráni, že je „vykopal“ na jiné lokalitě).

V letech 2003–2004 prováděli externí spolupracovníci mladoboleslavského muzea (a dobrovolní příznivci nově vznikajícího muzea v Sobotce) nejenom zaměření a podrobnou měříckou dokumentaci hradiště Porán včetně satelitního zaměření GIS (M. Kuna, ARÚ), ale i povrchové sběry. Při dokumentaci erozní rýhy v úžlabině 9 (*obr. 14*) se pod převalem podařilo získat větší soubor zlomků keramiky (výběr *obr. 15*). Mezi nimi byl jednoznačně identifikován keramický import (*obr. 15:1*). Jde o hrncovitou nádobu s vysokým válcovitým okrajem, zdobeným strmou hřebenovou vlnicí. Provenience této keramiky bývá kladena do prostoru severně od Krkonoš a Jeseníků (cf. *Kouřil – Wihoda 2003*). Nález z hradiště Porán není prvním tohoto druhu; již dříve byly tato importovaná keramika identifikována ve Staré Boleslavi (*Boháčová 2003*), několikrát v Mladé Boleslavi na Staroměstském náměstí (výzkumy autora, nepublikováno), jednou na téže lokalitě snad byla omylem datována do doby laténské (*Prostředník 1995*, 207).

Tvorba souboru z úžlabiny 9 byla pravděpodobně ukončena nejpozději v horizontu 12. století (cf. *obr. 15*), a tak by bylo možné datovat i keramický import. Při sběrech v letech 1964–2004 jsem nikdy nenarazil na eneolitickou a „pozdněhradištní“ keramiku 13. století, pouze na zcela ojedinělé malé zlomky keramického zboží ze 14./15. století a mladší, zřejmě související se zemědělskou kultivací lokality.



Obr. 14. Hradiště Porán (kat. úz. Vesec, okr. Jičín). Plán lokality s očíslováním skalních úžlabin v areálu opevnění. Vyznačen val s příkopem (kresba A. Waldhauserová).



Obr. 15. Hradiště Poráň. Keramika z převisu v úžlabině 9 (kresba L. Drápela).

STŘEDOVĚKÝ AŽ NOVOVĚKÝ LOM NA ARCHITEKTONICKÉ ČLÁNKY (?) POD KOZÁKOVEM

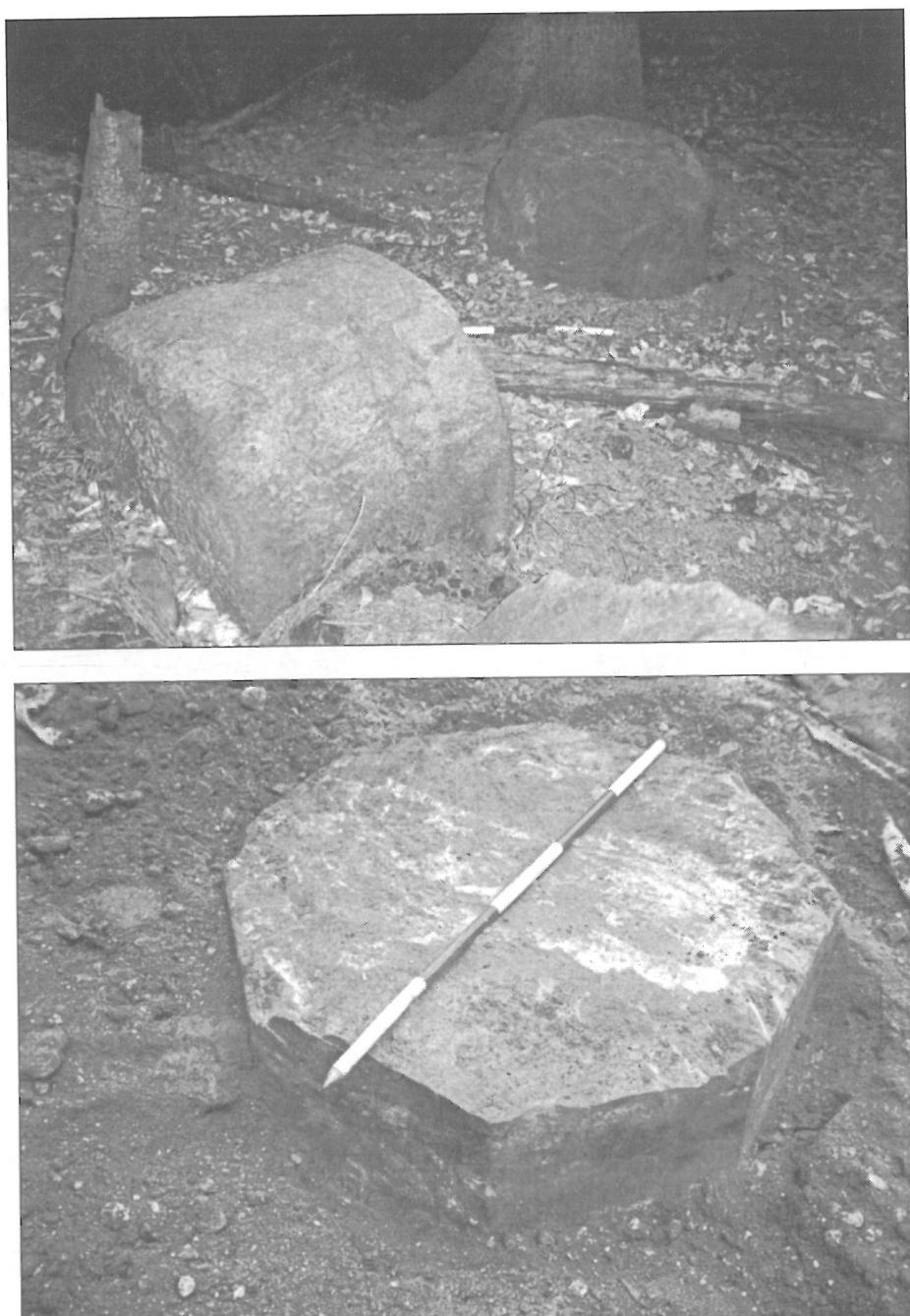
Zhruba 300 m JV od známé polohy Drábovna pod Kozákovem (*Filip 1947, 214–215*), a to na katastru obce Loktuše (okr. Semily), si pan Marek z Troskovic náhodně povšiml výskytu velkých opracovaných kotoučovitých předmětů z lokálního obzvláště tvrdého pískovce. Jejich průměr se pohybuje okolo metru, výška 30–50 cm (*obr. 16*). Lokalita leží na ZM 10 03-32-26 v okolí bodu 38:17, v nadmořské výšce kolem 670 m.

Nejvíce jde o polotovary pro středověkou (novověkou) sakrální architekturu, možná pro segmentované sloupy. Například sloupy zaniklého cisterciáckého konventního chrámu Panny Marie v Klášteře Hradiště n/J dosahovaly průměru 93 cm a jejich segmenty výšek okolo necelé poloviny metru (*Sommer – Waldhauser 2000, 53, obr. 3*). Též použitý kámen se na obou lokalitách jeví makroskopicky jako identický hnědožlutý pískovec s červenavě markantními žilkami.

Jediné podobné naleziště většího množství kotoučovitých předmětů z Čech bývá uváděno od Zvárovického potoka v Posázaví a interpretováno jako pozůstatky žernovů pro mletí rudy (*Kudrnáč 1983*).

ZANIKLÁ STŘEDOVĚKÁ AŽ NOVOVĚKÁ VES KŘÍŽENEC (KAT. ÚZ. ZÁHUBY, O. JIČÍN)

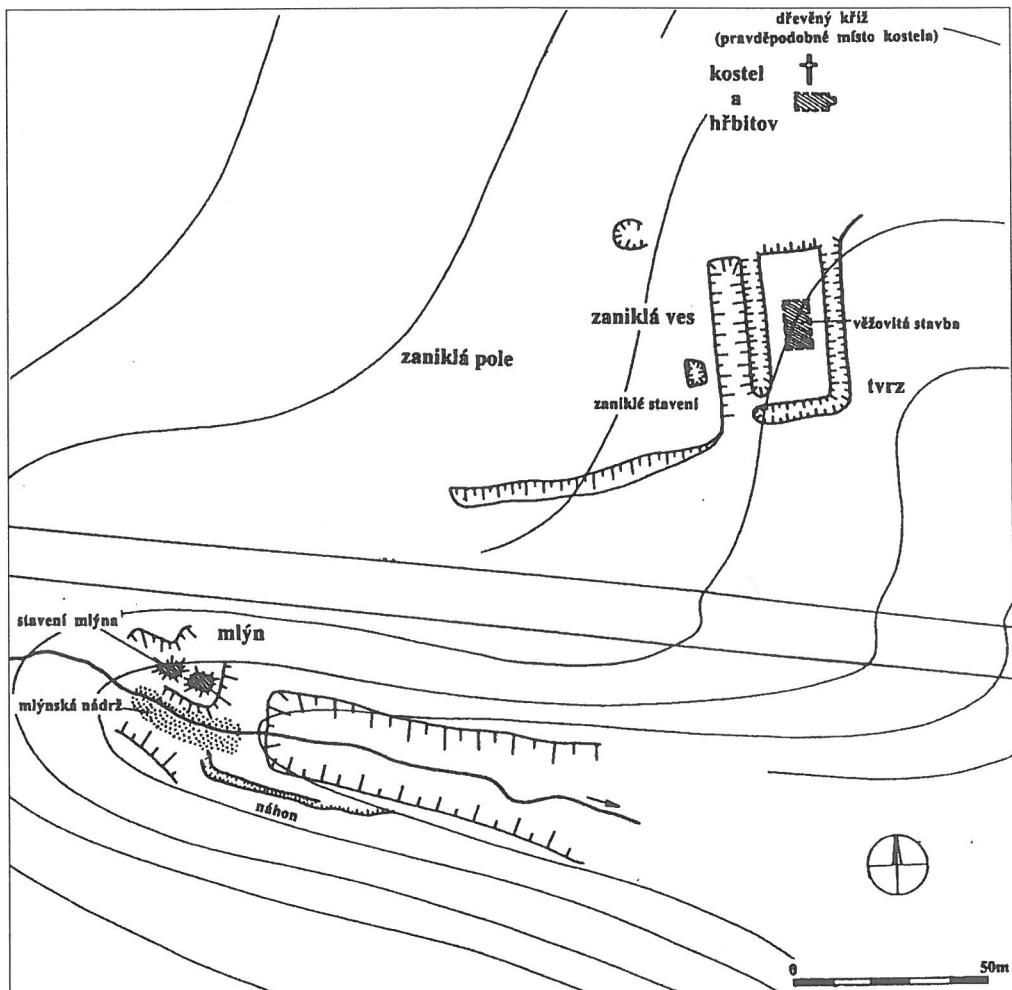
Komplex středověkých terénních reliktů zaniklé vsi Kříženec (dnes trať U kříže v lese Křížánky) asi 1,5 km JV od obce Vlčí pole (okr. Ml. Boleslav) byl sice znám historikům (např. *Roubík 1959*), ale v terénu byl identifikován poměrně nedávno (*Waldhauser 1970, 330, pozn. 15*). Před několika lety



Obr. 16. Nahoře: Loktuše (o. Semily), poloha pod Drábovnou, písokovcové disky (foto J. Marek). Dole: sloup z cisterciáckého kláštera Hradiště n/J. (foto J. Waldhauser).

proběhlo jeho zaměření satelitním systémem GIS (M. Kuna, ARÚ), a to včetně všech v terénu patrných reliktů tvrze, kostela, vesnice, plužin a mlýna. Bylo o tom referováno s obrazovou dokumentací v reprezentativní publikaci Dolní Bousov, moje město (Waldhauser 2000a, 43–46, 94), dále i v edici Výzkumy v Čechách (Waldhauser 2000b, 2208–229). Zároveň se v letech 1998 a 1999 podařilo získat první archeologické nálezy, keramiku, železný a kamenný nástroj, které do mladoboleslavského muzea (č. přír. 22/98 a 421/99) daroval náhodný nálezce žák Milan Konývka ze Záhub. V místě kostela byl zjištěn architektonický článek (obr. 18), který byl zanechán v terénu. Souřadnice lokality na ZM 10 03-34-323 v nadmořské výšce okolo 338 m činí 210:140, 220:140; 226:146 a 217:136 (obr. 17).

Ves Kříženec je připomínána poprvé roku 1345 (zmínka k roku 1088 náleží jiné stejnojmenné patrně zaniklé lokalitě, cf. Svoboda et al. 2000, 353), podací právo ke kostelu vystupuje k r. 1395. Až v následujícím století bývá jmenovitě uváděna tvrz a její majitelé (např. 1417 Zdeněk z Vlčího pole). Kostel Nalezení svatého kříže, ve kterém byli v 15. století pohřbeni někteří majitelé z řad nižší šlechty, byl zbořen až roku 1719 (a do roku 1736 se u něj pohřbívalo). Ves Kříženec na konci 15. nebo počátkem 16.



Obr. 17. Kříženec (kat. úz. Záhuby, okr. Jičín). Celkový plán zaniklé vsi, tvrze, kostela, mlýna a plužin (kresba A. Waldhauserová).

století zřejmě zpustla (a je r. 1552 připomínána jako neexistující). Došlo však k jejímu obnovení, až ji roku 1646 vypálil švédský rytmistr Latterman (*Roubík 1959; Matějů 1990; Svoboda et al. 2000*).

Archeologické nálezy z místa původně zřejmě podsklepené stavby (podle *Svobody et al. 2000, 353* jde o dvůr) v těsné SV blízkosti tvrze (*obr. 19–20*) naleží do (první poloviny?) 15. století, tedy do doby před prvním zpustnutím vsi.

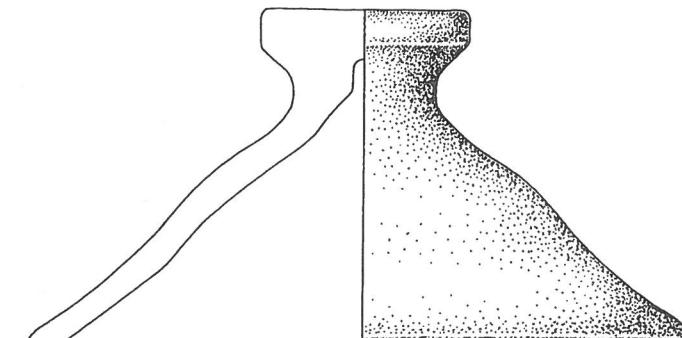
Mimořádný nález představuje zlomek opotřebovaného kamenného sekeromlatu (*obr. 21*), který lze datovat do eneolitu. Pravděpodobná zůstává jeho interpretace jako tzv. hromového klínu.

LITERATURA

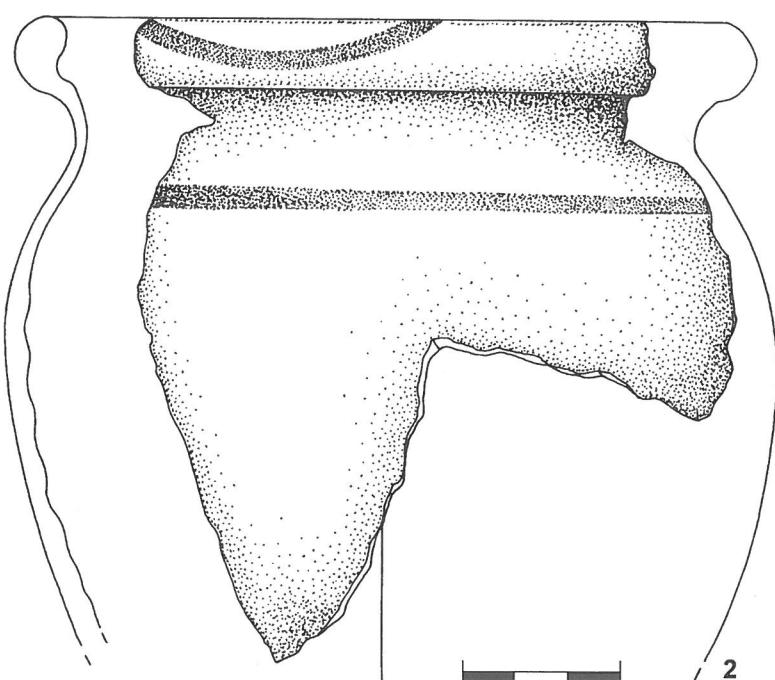
- Boháčová, I. 2003:* Doklady česko-polských kontaktů z raně středověké Staré Boleslavi, *Archaeologia historica* 28, 47–53.
- Bukovanská, M. 1992:* Petroarcheology of Neolithic Artefacts from Central Bohemia, *Czechoslovakia. Scripta 22, Geology*. Brno, 7–16.
- Fediuk, F. 2003:* Byly Velké Hamry veliké již před sedmi tisíci lety, Od Ještěda k Troskám 10 (24), 108–111.
- Filip, J. 1947:* Dějinné počátky Českého ráje. Praha.
- Fridrich, J. – Kovářík, J. 1980:* Příspěvek k dobývání a zpracování kamenných surovin v eneolitu, *Archaeologica Pragensia* 1, 39–54.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000:* Hrady okresu Česká Lípa. Praha.



Obr. 18. Kříženec. Fotodokumentace archeologických reliktů. Vlevo nahoře: místo kostela Nalezení svatého kříže (v pozadí hromada lomových kamenů s opracovaným architektonickým článkem); vpravo nahoře: detail kamenů (vlevo od trasírky opracovaný architektonický článek); vpravo dole: detail architektonického článku; vlevo uprostřed: podsklepení dřevěné stavby (místo získání archeologických nálezů); vlevo dole: valy tvrze (foto J. Waldhauser).

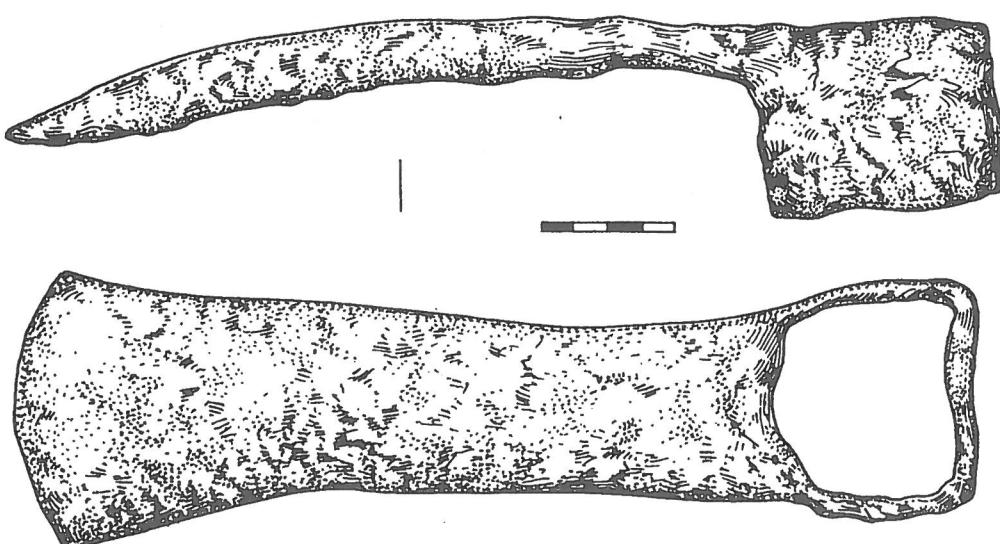


1

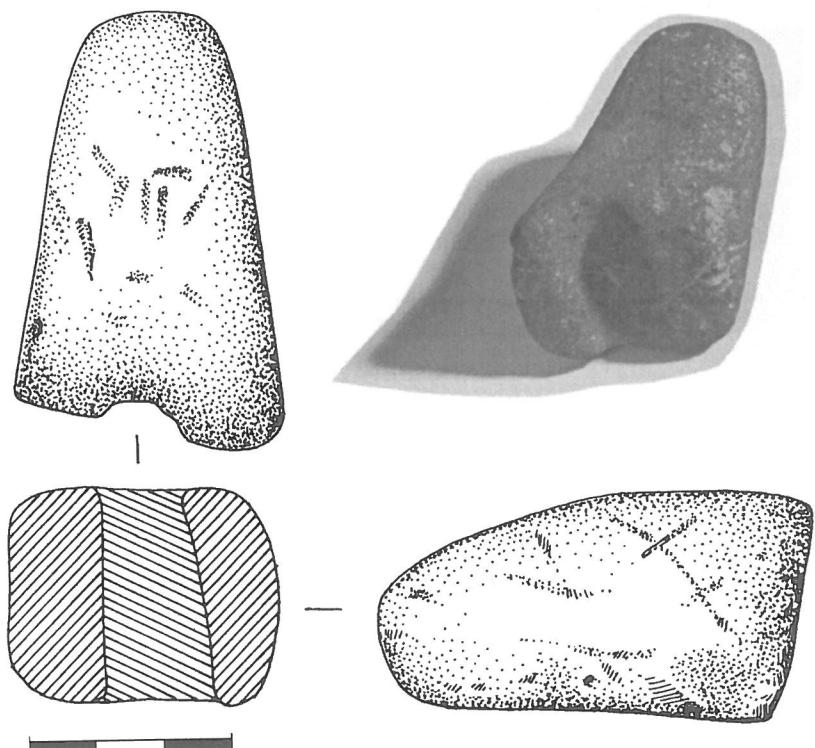


2

Obr. 19. Kříženec. Keramika z podsklepené stavby (kresba A. Waldhauserová).



Obr. 20. Kříženec. Železný nástroj (kresba A. Waldhauserová).



Obr. 21. Kříženec. Fragment kamenného nástroje z konce doby kamenné (kresba A. Waldhauserová, foto V. Kopřiva).

- Hralová, J. 1960: Zoomorfní nádobky z konce doby bronzové. Sborník k poctě narozenin akademika Jana Filipa. Praha, 149–158.
- Jenč, P. 2002: Archeolog Petr Jenč z Okresního muzea v České Lípě vypráví o objevu keltské zlaté mince pod Kožákovem. In: Waldhauser, J., Keltové na Jizerě a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav, 135–137.
- Kouril, P.–Wihoda, M. 2003: Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí, *Archaeologia historica* 23, 69–112.
- Kudrnáč, J. 1983: Polotovary mlýnských kamenů u Zvánovického potoka na Černokostelecku, *Archeologické rozhledy* 35, 646–655.
- Matějů, S. 1990: Historie vsi Kříženec, *Listy Starohradské kroniky* 13, 23–24.
- Ministr, Z. 1996: Neolithische Rondelle, keltische Viereckschanzen, älteste Kirchen und Rotunden in Böhmen und Mähren mit astronomischen Ausrichtungen. In: Proceedings of the Second SEAC Conference. Bochum, 29–39.
- Neustupný, E. 1982: Poznámky k astronomické orientaci pravěkých staveb, *Archeologické rozhledy* 36, 59–66.
- Pleiner, R. et al. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Pleslová-Štíková, E. 1981: Mužský u Mnichova Hradiště. Pravěká skalní pevnost. Praha.
- Píč, J. L. 1888: Mužský a jeho okolí v ohledu archaeologickém, *Památky archeologicke* 14, 330–362.
- Píč, J. L. 1902: Kostrové hroby s kulturou marnskou čili laténeskou a Bojové v Čechách. Praha.
- Prostředník, J. 1995: Mladá Boleslav, *Výzkumy v Čechách* 1990–92, 207.
- Prostředník, J. 2001: Pravěké nálezy z hradu Trosky, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 297–312.
- Prostředník, J. – Ulyrychová, E. 2003: Vesec, o. Sobotka, *Výzkumy v Čechách* 2000, 294.
- Radoměrský, P. 1955: Nálezy keltských mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. In: Nohejlová-Prátová, E. (ed.), *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě ve Slezsku I*. Praha, 35–84.
- Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.
- Schlosser, W. – Cierny, J. 1996: Sterne und Steine. Darmstadt.
- Sommer, P. – Waldhauser, J. 2000: Nová etapa archeologického výzkumu opatského chrámu cisterciáckého kláštera Hradiště nad Jizerou (1995 až 1999). In: 900 let cisterciáckého řádu. Praha, 47–62.
- Stará, M. 1992: Archeologická sbírka Severočeského muzea v Liberci. Teplice.
- Striebe, F. 1926: In: Sudeta 2, 114–115.
- Svoboda, L. et al. 2000: Encyklopédie českých tvrzí (K–R). Praha.
- Šrein, V. – Šreinová, B. – Šťastný, M. – Šídla, P. – Prostředník, J. 2002: Neolitický těžební areál v katastru obce Jistebisko, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 91–99.
- Vokolek, V. 1993: Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.

- Vokolek, V.* 2004: Pohřebiště lužické kultury ve východních Čechách. Praha.
- Waldhauser, J.* 1970: Problém tzv. Viereckschanzen (keltských čtyřúhelníkových valů) a nově zjištěné oppidum v severních Čechách, Archeologické rozhledy 20, 327–334.
- Waldhauser, J.* 1970–71: Výzkum čtyřúhelníkových valů a laténského sídliště u Markvartic (okr. Jičín) v r. 1969, Sborník ČSSA 4, 61–88.
- Waldhauser, J.* 1997: Pozdněhalštatský objekt z Mladé Boleslavi, Archeologie ve středních Čechách 1, 233–236.
- Waldhauser, J.* 2000a: Archeologie Dolnobousovska. In: Beneš, L. (ed.), Dolní Bousov, moje město.
- Waldhauser, J.* 2000b: Záhuby, okr. Jičín, Výzkumy v Čechách 1998, 228–229.
- Waldhauser, J.* 2001a: Sakrální zóna Keltů v Českém ráji. Archeologický mýtus nebo realita? Historická Olomouc 12, 209–228.
- Waldhauser, J.* 2001b: Encyklopédie Keltů v Čechách. Praha.
- Waldhauser, J.* 2002: Keltové na Jizerě a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav.
- Waldhauser, J.* v tisku: Archeologie Českého ráje.
- Waldhauser, J. – Lutovský, M.* 1993: Zjišťovací archeologický výzkum laténského opevnění Semín v roce 1993, Z Českého ráje a Podkrkonoší 11, 133–158.
- Waldhauser, J. – Lutovský, M.* 2002: Semín a Trosky: problematika laténských struktur, Archeologie ve středních Čechách 6, 325–349.
- Waldhauser, J. – Weber, V.* 1973: Poráň. Slovanské a časně středověké opevnění u Sobotky, Zpravodaj Šrámkovy Sobotky 10, 32–35.

VARIA ARCHAEOLOGICA AUS DEM ISERGEBIET UND SEINER UMGBUNG

Der Autor veröffentlicht neue archäologische Funde aus dem Isergebiet. In Příšovice (Bez. Liberec) hat er ein Objekt der Stichbandkeramikkultur (Abb. 1) festgestellt. Aus Březina (Bez. Jičín) stellt er die Oberflächensammlungen von E. Ulrichová (Abb. 2–8) vor, welche die Bearbeitung des Rohstoffes zur Herstellung von Steingeräten im Neolithikum und vermutlich auch im Äneolithikum bezeugen. Eine zoomorphe Plastik (Abb. 9) stammt aus den Sammlungen auf dem Burgwall Mužský (Bez. Mladá Boleslav) und gehört vermutlich an das Ende der Bronzezeit. Ein hallstattzeitliches Armband (Abb. 10) ist von einer nicht näher lokalisierenden Stelle gewonnen worden. Im Fall einer Goldmünze aus Pavličky (Striebe 1926) sind außergewöhnliche Fundumstände bei der geomorphologischen Formation eines Säulenhutes ermittelt worden (Abb. 11). Im Jahre 2002 wurde eine silberne Tetradrachme mit Hilfe eines Metalldetektors (Abb. 12) im Areal der Viereckschanze bei Markvartice zirka 120 nordöstlich von deren östlichsten Ecke im Raum der Siedlungen entdeckt (cf. Waldhauser 1970–1971). Eine interessante paläoastronomische Erscheinung ist an einem Wallabschnitt der Umzäunung/des Burgwalls Semín (Waldhauser – Lutovský 1993) beobachtet worden. Die Sonne ist zur Zeit der Sommersonnenwende am 21. 6. 2004 um 5.30 Uhr zwischen den Bergkegeln des Vulkans Trosky, wo eine latenezeitliche Besiedlung festgestellt worden ist (Prostředeník 2001; Waldhauser – Lutovský 2002), aufgegangen (Abb. 13). Aus dem Burgwall Poráň (Bez. Jičín) wurde eine keramische Kollektion mit Importfunden aus Gebieten nördlich des Riesengebirges gewonnen (Abb. 15:1). Sie kann vermutlich ins 12. Jhd. oder in vorangehende Jahrhunderte datiert werden. Selbst der Burgwall Poráň (Abb. 14) ist schon seit dem 7. Jhd. besiedelt worden (cf. Waldhauser – Weber 1973). Die unikate Feststellung des Herkunftsgebietes für Sandsteinplatten, welche vermutlich für die mittelalterliche Sakralarchitektur bestimmt waren, stammt aus dem Bereich unter der Bergspitze von Kozákov (Abb. 16). Die letzte hier publizierte Lokalität präsentiert ein untergegangenes Dorf, weiterhin eine Festung, Kirche, Mühle und bewirtschaftete pflügbare Flächen im Katastralgebiet von Záhuby (Bez. Jičín). Diese Lokalität ist vom 14. bis 18. Jahrhundert unter dem Namen Kříženec bekannt. Im Terrain sind Überreste der oben erwähnten Objekte (Abb. 17) sowie archäologische Funde des 15. Jhdts. (Abb. 19–20) einschließlich eines äneolithischen Steingerätes (Abb. 21), das für einen sog. „Donnerkeil“ gehalten werden kann, identifiziert worden.

JIŘÍ WALDHAUSER

MUZEUM MLADOBOLESLAVSKA, STAROMĚSTSKÉ NÁM. 1 – HRAD, 293 80 MLADA BOLESlav